

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 10

KAYSERİ - 1998

YAYIN KOMİSYONU

Prof.Dr. Cihat TUNÇ
Prof.Dr. Celal KIRCA
Prof.Dr. Harun GÜNGÖR

SAHİBİ

Prof.Dr. Ali TOKSARI

MESUL MÜDÜRÜ

Prof.Dr. Celal KIRCA

NOT: E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi yayın kuralı gereği, dergide yer alan yazılar, telif, tercüme ve kitap tanıtımı sıralamasına ve bu sıralamanın her birinde ünvanlar esas alınarak yazarların soyadlarına göre dizilmiştir.

Makalelerin İlmî Sorumluluğu Yazarlarına Aittir.

Erciyes Üniversitesi Matbaası

KAYSERİ - 1998

DİNİ SOSYAL BİR KURUM OLARAK AHİLİK

Prof.Dr. Ünver GÜNAY*

Dinî tarih, değişik sosyal faktörlerin dinî motiflerle birleşerek, belli bir sosyo-kültürel çevrede teşkilatlanması ve kurumlaşmasının ve bu suretle oluşan cemaatler ve birliklerin hemen her devirde bize çok çeşitli örneklerini sunagelmiştir. Hakikaten, ilkel toplumlar ve dinlerden başlayarak, daha ilerlemiş ve karmaşıklaşmış kültür ve medeniyetlere, evrensel dinler zeminine ve hattâ günümüzün modern toplumlarına kadar, maddî menfaatlerin veya ekonomik, sosyal, siyasî, kültürel saiklerin dinî değerler ve ideallerle birleşmesi suretiyle oluşan topluluk tiplerinin çok değişik örneklerini dinler tarihi ve öteki din bilimlerinin araştırmalarından öğrenmekteyiz. Sadece bir tek örnekle yetinmek gerekirse, meselâ Lowie'nin araştırmalarının, Şeyen ve Dakota yerlilerinin mahir delebağlar loncasının, dinî ideallerle meslekî menfaatlerinin, ilkel kültürler ve dinler seviyesindeki koordinasyonunun tipik bir örneğini oluşturduğunu bize gösterdiğini belirtebiliriz¹.

Bu tür oluşumlarda, meslekî ve sosyo-ekonomik faktörlerin yanısıra yaş faktörü den dinî saiklerle birleşmede oldukça sık olarak devreye girmektedir. Afrika'da, Çin'de, Kore'de, eski Yunan ve Roma'da, Japonya'da ve başka yerlerde bu birleşimin sonucu olarak ortaya çıkan dinî-sosyal birliklerin bir çok örnekleri mevcuttur. Genellikle, meslekî ve sosyo-ekonomik faktörlerin etkin bir şekilde devreye girdiği durumlarda, bir mesleğin veya san'atın icrası bir aziz koruyucu patronun himayesine izafe olunmakta ve dinî faktörler, bu tür birlikler ve cemaatlerin içerisinde, başlangıçtan itibaren etkin bir rol oynamaktadır. Mamafih zamanla, bu tür topluluklar içerisinde dinî saiklerin veya gayelerin önemlerini kaybettikleri ve onların daha dünyevî gayeler ve faktörlere yöneldiklerini veya en azından öyle bir görünüme büründüklerini belirtelim².

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

- 1- Bk: Lowie, Origine of the State, böl. V den zikreden J. Wach, Din sosyolojisi (çev. Ünver Günay), Kayseri, 1990, s. 272.
- 2- a. e. , s. 271-280.

Müslüman topluluklar içerisinde de bu tür oluşumlara, daha başlangıçtan itibaren oldukça sık rastlanıyor. Hattâ denebilir ki, İslâm dininin, sırf dinî fayelerin ötesinde bir takım toplumsal eğilimlere daha güçlü bir şekilde yer vermekte oluşu, İslâm tarihi boyunca müslümanların arasında, çeşitli sosyal, ekonomik, siyasî, kültürel, v.s. amaçlar ve menfaatlerin dinî motiflerle koordinasyonunun örneklerine, daha da sıklıkla rastlanmasıyla sonuçlanmıştır. Hakikaten, müslümanların arasında, bu tür oluşumların tipik bir örneğini meselâ fütüvvet birlikleri oluşturmaktadırlar. Bu dinî-sosyal oluyumun Anadolu'daki en tipik bir örneğini ise, bazılarınca fütüvvetin bir devamı sayılan Ahilikte bulmaktayız. Gerçi, derinliğine tahliller, Anadolu'da müslüman Türkler arasında özellikle XIII. yüzyıldan itibaren kendini gösteren Ahiliğin, kökleri İslâm'dan önceki dönemlere, Mezopotamya'nın eski sosyal teşkilatına uzanan ve müslümanların arasında, başlangıçta yaş gruplarının bir tipini teşkil eden, **ayyarûn**, **rünûd**, **fityan** ve **civanmerd** birlikleri gibi terimlerle anılan, askerî ve sportif eğilimler gösteren; bir yandan nazarî temellerini sufi terminolojisi ve ideolojisinin savunduğu "fütüvvet" idealiyle güçlendirirken, öte yandan IX. yüzyıldan itibaren meslekî eğilimler göstermeye başlayarak esnaf birlikleri olmaya yönelen, X.-XII. yüzyıllar arasında farklı dinî niteliklere sahip fütüvvet loncaları halini alan ve nihayet Halife Mansur'un (1180-1225) reformu sayesinde, bur yandan töresel yapıdan sıyrılarak sistemleşir ve toplumsal dayanışmanın bir aracı haline gelirken, öte yandan da resmî bir hüviyet kazanarak meşrûlaşan ve kurumlaşan fütüvvet birliklerinden belli bir ölçüde etkilendiğini ortaya koymaktadırlar. Bu etkileri, meselâ, her iki kurumun da -fütüvvet birlikleri ve ahilik- ana tüzüğünü oluşturan Fütüvvetnamelerin muhtevasındaki paralellikte bulmak mümkündür. Nitekim bu ve benzeri etkiler ve paralellikler sebebiyledir ki, bazıları Ahiliği, Fütüvvetin Anadolu'daki basit bir uzantısı ve devamından ibaret olarak görmek istemişler veya onu eski Sasanî yahut Bizans'ta görülen esnaf teşkilatına bağlamaya çalışmışlardır. Öyle anlaşılmaktadır ki, Anadolu'da Ahiliğin oluşumunda, İslâm dünyasında görülen fütüvvetin yanısıra, İslâm tasavvufunun, Batiniliğin, Melâmiliğin, İslâm'dan önceki eski Türk inançları, kültürü ve ahlâkının, Anadolu'nun o dönemdeki siyasî, tarihî, ekonomik, kültürel, sosyal ve dinî şartlarının etkileri olmuştur. Bu bakımdan da, Anadolu'daki Ahiliği, bütün bu etkileşimlerin ve bunların sonucunda Anadolu'ya göçmüş bulunan Müslüman Türklerin Anadolu'da uğradığı dinî, sosyal, siyasî, kültürel v.s. değişim ve dönüşümlerin birleşimlerinin bir sonucu olarak görmek gerekecektir. Bütün bu etkilenmelere rağmen, yine de hemen ifade etmek gerekir ki, Anadolu'da Müslüman Türklerin arasında oluşan dinî-sosyal birlikler olarak Ahi Cemaatleri ve dinî toplumsal bir kurum olarak Ahilik, kendine has özellikleri ile ötekilerden ayrılmakta; Anadolu'da Türklere mahsus orijinal bir müessese olarak kendini göstermektedir.

Esasen, bazıları "Ahi" kelimesini Arapça'daki "kardeşlik" manasındaki "uhuvvet"e bağladıkları gibi, bir başka görüşe göre o, Türkçe'deki "cömert, eli açık" anlamındaki "Akı" dan türemiş bulunmaktadır. Herhalükârda Selçuklular döneminde, büyük şehirlerde güçlü bir sosyal teşkilat olarak Rünûd ve Ahiyan" adı altında anılan fütüvvet mensupları veya Ahilerden söz edildiği gibi, XIV. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden İbn Batuta bunlardan "Ahiyan-ı Fityan" şeklinde bahsetmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki, otoritesini yeniden kazanmak amacıyla fütüvvet birliklerine yönelen ve onları yeniden teşkilatlandıran Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah, bu amaçla ayrıca çeşitli İslâm ülkelerinin yanı sıra Anadolu Selçukluları ile de temasa geçmiş; bir kısım ulema ve hattâ Nasır'ın reformunda etkin bir rol alan Sühreverdî bu amaçla Anadolu'ya gelmiş; I.İzzettin Keykavus'un teşkilata girmesini müteakip fütüvvet Anadolu'da güçlenmeye başlamış ve bu arada, o dönemdeki Anadolu'nun manevî havasına uyarak daha da tasavvufî bir renge bürünmüştür. XIII. yüzyılın ikinci yarısında, Konya'da Ahilerin reisi olan Ahmed Şah'ın emri altında birkaç bin rind bulunduğunu Eflâkî bildiriyor. bütün bunlardan anlaşılan şudur ki, fütüvvetçilik Anadolu'da Ahilikten önce de mevcuttur³. Ahilik ise Anadolu'da XIII. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış olup, onu bu şekliyle Anadolu'da teşkilatlandıran Ahi Evran adıyla bilinen Şeyh Nas'rüddin el-Hoyî (1175-1262) olmuştur.

Bununla birlikte, Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkması, teşkilatlanması ve kurumlaşmasını, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederek burasını türkçeleştirmeleri, islâmlaştırmaları ve bu arada Anadolu'yu kendilerine yurt edinmeleri vakası ve süreci içerisinde daha iyi anlamak mümkün olmaktadır. XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'ya gelmeye başlayan Türklerin büyük bölümü göçebe idi. Bu bakımdan Türklerin Anadolu'ya gelip yerleşmeleri, aynı zamanda onların göçebelikten yerleşikliğe intikali sürecini de içine almakta olup; işti Ahilik, bu intikal süreci içerisinde ortaya çıkmış, Türklere mahsus bir kurumdur. Zira, büyük çoğunluğu atlı göçebeler olan Türkler Anadolu'ya gelip de yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başladığında, Anadolu'nun ticarî ve sınaî hayatı Türk olmayan yerli halkın, gayri müslümlerin elinde idi ve bu durum uzun süre bu şekilde devam etmişti. XII. yüzyılın başlarındaki Moğol istilası, Anadolu'ya yeni göç dalgalarını da beraberinde getirdi. Üstelik bu sırada göçebelerin yanı sıra, Orta Asya ve İran'dan azımsanmayacak miktarda esnaf ve san'atkârlar ve tüccarlar da gelerek Anadolu'ya yerleştiler. Bu durum Anadolu'da Türklerin göçebelikten yerleşikliğe geçişini ve şehirlileşmesini oldukça hızlandırdı. Anadolu'da yeni oluşan esnaf ve san'atkârlar zümresinin gerek yerlilere karşı menfaatinin korunması ve gerekse de Moğol saldırısına karşı savunma ihtiyacı onların örgütlenmelerini gerektirmekteydi ve işte Ahilik bu ihtiyaç ve

3- N. Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara, 1974, s. 54.

şartların ortaya çıkardığı bir teşkilat ve kurum olarak kendini göstermektedir. Bu kurum manevî ve ahlâkî normlarını ve ideallerini, geleneksel Türk ahlâkının, İslâm dininin, tasavvufun ve özellikle de daha önceden İslâm dünyasında benzeri kuruluşlar arasında yaygın ve muteber olan fütüvvetnâmelerin muhtevasıyla yoğurmak suretiyle elde etmiş ve bu arada ona Türklüğe mahsus millî bir damgayı da vurmayı başarmıştır. Böyle olduğu içindir ki Ahilik, çalışmayı, alın teri ile geçinmeyi, konukseverliği ve hoşgörüyü kutsallaştırması itibariyle, Arap ve İran karakterindeki, tufeyli tarikatlardan ayrılmaktadır.

Öte yandan, Ahilik olgusunda, daha başlangıçtan itibaren dinî değerler ve idealler ile yaşa bağlı meslekî ve sosyo-ekonomik faktörlerin içiçe oluşu, onun menşeiini tamamen din dışı nedenlere bağlama eğiliminin hatasını da, kanaatimizce bize göstermektedir. Zira Ahlik, sadece çalışmayı veya konukseverliği kutsallaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda sistemin tamamına dinî-ahlâkî bir ruh üfleme suretiyle dinî faktörlerle din-dışı motiflerin ahenkli bir uyumunun örneğini bize sunmaktadır. Nitekim Ahilerin "ilm-i hali" olarak nitelendirilebilecek olan fütüvvetnâmeler incelendiğinde, gerek temel inançlar ve idealler ve gereksede ferdî, meslekî ve müşterek yaşantıda ve zaviyelerde uyulacak kuralların hemen tamamında dinî motifi nasıl her yerde hazır ve nazır olduğunu müşade etmek mümkün olmaktadır. Bu bakımdan Ahiliğin sosyolojik tetkikinde, kanaatimizcekonuyu Weberci bir yaklaşımdan hareketle ele almak daha isabetli görünmektedir. Esasen Ahilik, Anadolu'da tasavvuf ve tarikatlarla iç içe olmak suretiyle de dinî motiflere olan ilgisi ve eğilimini ortaya koymuş; Ahi zaviyeleri aynı zamanda tarikat tekkeleri gibi fonksiyonlar görmüşlerdir. Ahilik, özellikle Kadirîlik ve Halvetîlikle ilişkili olmuş; Ahi zaviyelerinde kadirî zikri yapılmıştır. XIII. asrın sonunda Niğde'de Ahi Yusuf Halveti tarafından açılan bir zaviye ile Anadolu'ya giren Halvetilik, böylece Anadolu'da daha başlangıçtan itibaren Ahi teşkilatı ile sıkı bir alâka peyda etmek suretiyle, şehirlerdeki işçi sınıfını kazanmaya çalışmıştır⁴. Tasavvuf ve tarikatlarla bu içiçelik, bazılarını Ahiliği bir tarikat şeklinde değerlendirmeye kadar götürmüştür. Bununla birlikte, Ahiliğin klâsik anlamda bir tarikat olmadığı da muhakkaktır. Esasen Anadolu'nun sünnî merkezlerinde Ahilik, zamanla ve özellikle Batınî etkilerden sıyrılarak, oldukça sunnî bir mahiyete bürünmüştür. Öte yandan Ahilik zamanla dinî anlam ve fonksiyonlarından kısmen sıyrılarak daha dünyevî bir karakter kazanmıştır.

Mamafih Ahilerin, daha Selçuklular döneminden itibaren, Anadolu'da esnaf ve san'atkârların çeşitli faaliyetlerini düzenledikleri ve kontrol ettikleri bilinmektedir. Bu amaçla onlar, büyük şehirlerde teşkilatlanmış olup,

4- F. Köprülü, Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İstanbul, 1981, s. 162-163.

kendilerine mahisis zaviyeleri mevcuttu. küçük şehirlerde de onlar muhtelif meslek gruplarını tek bir birlik etrafında toplamakta ve hattâ imece ve yarıcı teşkilatı aracılığı ile köylere kadar uzanmaktaydılar⁵. Bununla birlikte Ahiliğin, münhasıren esnaf birlikleri halini almaya başlaması XIV. yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir. Fatih döneminden itibaren esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenlemeye yönelik teşkilat, XVIII. yüzyıldan itibaren "Gedik" düzeyindeki lonca hüviyetine bürünmüş; esasen XVIII. yüzyıldan itibaren çeşitli iç ve dış nedenlerle bir çözülme sürecine girmiş ve bu haliyle Cumhuriyetin başlangıcına kadar varlığını sürdürebilmiştir.

Her ne kadar İbn Batutâ, XIV. yüzyılda Ahiyan-ı Fityan teşkilatının bekâr gençlerden mürekkep ve içlerinden seçilmiş Ahi lâkaplı bir reis tarafından idare edilen zümreler olduklarını bildiriyorsa da, bu zümrelerin yalnızca genç ve beâr işçilerden oluşmadıkları, içlerinde evli, büyük servet ve nüfuz sahibi, yüksek idarî mevkilere mensup devlet adamları, kadıları, müderrisler ve tarikat şeyhlerinin, hasılı muhtelif sosyal tabaka, statü ve çevreden insanların bulunduğu anlaşılmaktadır.

Her ne kadar Ahilik klâsik anlamda bir islâmî tarikatten farklı ise de, bünyesi itibariyle o, tarikatlardaki ve hattâ gizli cemiyetlerdeki hiyerarşik yapıya ve organizasyona sahiptir. Buna göre, Ahilikte san'at veya ticarete müteallik her bir faaliyetin bir piri mevcuttur. Bunların çoğu ashabdan kişiler veya peygamberlerdir. Ahi Evran debbağların piri. Tasavvufta olduğu gibi, fütüvvet zinciri de Hz.Ali'ye ve oradan da Hz.Muhammed'e ulaştırılmakta ve O'na Allah tarafında Cebartil vasıtasıyla verildiğine inanılmaktadır. Fütüvvete Ahibaba, şeyh, Nakibün-nukeba, Nakib, yiğitbaşı gibi dereceler de mevcut olup, en aşağıda fütüvvete yeni intisab eden yer almaktadır. Böylece bir mesleğe veya san'ata intisab, orada yükselme, onun icrası ve hattâ müntesiplerin tüm ferdî ve sosyal hayatı fütüvvetin dinî ve ahlakî norm ve değerleri çerçevesinde ritüel (törenselleşmiş) bir anlayışla düzenlenmektedir. Ahiliğe kabul ve yükselme teferruatlı ayinlerle gerçekleştirilmektedir. Bu ayinlerin usulleri (şed veya kuşak yahit peştemal bağlama, şerbet içme, şalvar giyme) kullanılan özel kıyafetler (şalvar, sarık) ve alâmetler (seccade) hep dinî sembollerdir. İlk kez Cebraîl'in Hz.Adem'e şed kuşattığına; ayrıca yine melek Cebraîl'in Hz.Muhammed'in, O'nun Gadiru Humm'da Hz.Ali'nin ve Hz.Ali'nin de sahabeden onyedinci kişinin belini bağladığını inandığına inanılmaktadır. Menkıbe, Ahi Evran'ı da Hz.Muhammed'e bağlamakta ve onu amcası Abbas'ın oğlu göstermekte; Bedir savaşında gösterdiği yararlıktan dolayı Hz.Muhammed'in ona "Ahi Evran" ünvanını verdiğini, Hz.Ali'nin damadı olduğunu bildirmektedir. Bir başka rivayet Ahi Evran'ın Hz.Muhammed'in amcası Abbas'ın onüçüncü

5- Bk: N. Çağatay, a. g. e. , s. 159-171.

göbekten torununu gösteriyor. Ayrıca yine menkıbede Ahi Evran'a tarikat şeyhlerinin ve hatta eski şamanların kerametlerine benzer kerametler (ejderhaya hükmetmek, dağı yürütmek, hayvan donuna girmek yahut tayy-i zaman ve mekân) atfediliyor. "Oniki iman" yahit "ondört masum" a yapılan atıflar ve secerelerin genellikle Hz. Ali'ye bağlanması Ahilikteki Şif-Batınî etkileri yansıtıyor görünmekte; Ahiliğin esasının Tanrı'nın buyruklarına ve Peygamber'in sünnetine uymak olduğu bildirilirken ise hareketin sünni-islamî yönü ön plana çıkmaktadır. Esasen İbn Batuta XIV. yüzyılda bunların hiçbir rafizî yönünün bulunmadığını ve sünnî topluluklar olduklarını bildirmektedir. Bununla birlikte, XIV. yüzyılın ilk yarısında ve İbn Batuta'dan çeyrek yüzyıl önce Gülşehri, sünnî ulema ve mutasavvıfların Ahiler hakkında pek de iyi fikirler beslemediklerini ifade etmekte, bu nedenle de Köprülü Ahilikte kesinlikle Batınî etkiler bulunduğu kanaatini taşımaktadır⁶. Ahilikte sazlı-sözlü toplantılar ise tarikat etkilerinin yanı sıra ve hattâ onların ötesinde eski Türk kültürünün yansımaları olmalıdır.

Bütün bu tesbitler ise, Ahilerin, münhasıren esnaf ve san'atkârların faaliyetlerini düzenleyen meslekî ve sosyo-ekonomik kuruluşlar veya menfaat birlikleri olmanın çok ötesinde karmaşık dinî-sosyal üniteler olduklarını bize göstermektedir veya en azından Anadolu'de ilk dönemlerinde Ahilik öyledir. Bu bakımdan, dinî-sosyal bir kurum olarak Ahilik, başlangıçtan itibaren Anadolu'da Türk toplumu içerisinde dinî, tasavvufî, sosyal, kültürel, pedagojik, askerî, idarî, siyasî, meslekî ve ekonomik bir çok ve çeşitli fonksiyonlar üstlenmiştir. Her şeyden önce Ahi zaviyelerindeki dinî toplantılar, zikirler onların tarikatvarî dinî fonksiyonlarını bize göstermektedir. Öte yandan özellikle ilk dönemlerde Ahi cemaatlerin askerî, beledî ve siyasî fonksiyonlar gördükleri de bilinmektedir. Bu yönleriyle onlar çoğu zaman mevcut yönetime destek verdikleri gibi bazan onunla çatıştıkları da vakîdir. Nitekim Selçuklular döneminde Konya'da Ahilerin durumu böyledir. Alâeddin Keykubad'ın desteğini alınca sür'atle yayılmaya başlayan Ahilik, önce II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve sonra da Moğollar döneminde sertlikle karşılaşıncı, faaliyetlerini özellikle Uc bölgelerine doğru kaydırmış ve yalnızca şenirlerde değil fakat aynı zamanda köylerde de yerleşerek askerî, idarî ve sair forksiyonlar üstlenmiştir. Özellikle Moğol istilası gibi siyasî otoritenin bozulduğu veya henüz teessüs etmediği dönemlerde ve yerlerde Ahiler yerel otorite birimleri olarak fonksiyon görmüşler ve oldukça da etkili olmuşlardır. Bunun XIV. yüzyılda böyle olduğunu İbn Batuta haber veriyor⁷. Ahilerin, Köseadağ (1243) bozgununu müteakip, Moğollara karşı Kayseri'yi nasıl başarı ile savundukları bilinmektedir. Osmanlı döneminde Düzmece Mustafa olayında (1420-21)

6- F. Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1976, s. 215-216.

7- Bk: İbn Batuta Seyahatnamesi (çev. M. Şerif-, İstanbul, 1323, C. I, s. 313-314.

Bursa'yı ona karşı savunanlarda Ahilerdir. Ahilerin, siyasî otoritenin bozulması veya yokluğu karşısında yönetime el koymalarının tipik bir örneğini de Moğol istilâsı döneminde Ankara'nın durumunu bize sunmaktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki Ahiler, İlhanlılar döneminde Ankara'nın en azından iç işlerine hâkim durumdadırlar. Kanaatimizce bu durum, Ahilerin buldukları yörelerde önemli bir toplumsal güç olduklarını göstermektedir. Hattâ bu durum, bazılarını Ankara Ahilerini ayrı bir devlet şeklinde telâkkiye dahi götürmüşse de, onların gerçek anlamda bir devlet teşkilatına sahip oldukları ve sadece siyasî otorite boşluğunu doldurdukları anlaşılmaktadır⁸. Nitekim bu sıfatla 1360-61 de Sultan I.Murad'a Ankara'yı teslim denler de Ahilerdir. Bununla birlikte denebilir ki, çoğu yerlerde silahlı kişiler olarak Ahiler, doğrudan doğruya siyasî bir güçten ziyade, beylerin siyasî kuvvetlerine karşı muhtemelen beledî gücü temsil etmekteydiler⁹. Ahiler, Karamanoğullarının yanı sıra Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin'le de yakın ilişki kurmuşlardı. Kadı Burhaneddin, Zile'de yaptırdığı medrese ile bu şehrin yönetimini Ahi Alişah'a vermişti¹⁰. Ahiler, Osmanlıların kuruluşunda ve yeniçeriliğin ihdasında da önemli rol oynadılar. Osman Gazi'nin, devrin nüfuzlu Ahi lideri Şeyh Edebâli ile olan ilişkileri ve yakınlığı bilinmektedir. Şeyh Edebâli'nin kardeşi Şemseddin ve yeğeni Hasan da Ahi idi. Orhan Gazi'nin Bursa'nın fethi sırasında bu sonuncusuna gösterdiği saygı da biliniyor. Nitekim Sultan, O'nun adına Bursa'da mescid ve zaviye yaptırmıştır¹¹. Süleyman Paşa'nın da, Rumeli seferlerinde Ahi Yunus'un desteğini aldığı biliniyor. Ahilere ait olan ihyarüd-din ünvanını taşıyan, Orhan Gazinin vezirleri Alaeddin Paşa ile Çandarlı Halil de âhi idi. I. Murad şed kuşanmış bir âhiydi. Ahilerin fetihlerdeki büyük rolü Giese gibi bazı araştırmacıları, onları yeniçerilerin prototipi olarak görmeye götürmüştür¹². Beyazıd I, Mehmet I, Murad II ve Fatih dönemlerinin bilginleri ve devlet adamlarının arasında önemli sayıda ahi mevcuttur¹³. Öyle anlaşılmaktadır ki, Ahilerin Türk toplumu içerisindeki güçlü sosyal, ekonomik, siyasî, askerî ve manevî nüfuzu, Osmanlıların bunlarla yakın ilişkisini kaçınılmaz kılmış ve onlar başta sultanlar olmak üzere, bu teşkilatla tesis ettikleri yakın işbiliği sayesinde ki, Osmanlı Beyliği tarihte gördüğümüz büyük başarılarına yönelmiştir. Yeniçeriliğin tesisi, ahileri giderek daha çok meslekî ve sosyo-ekonomik faaliyetlere ve bunların

8- Krş. F. Köprülü, a. g. e. , s. 216, Dipnot 45.

9- H. G. Yurdaydın, İslam Tarihi Dersleri, Ankara, 1971, s. 88.

10- Bk. N. Çağatay, a. g. e. , s. 99.

11- Bk. Aşıkpaşazâde, Osmanlı Tarihi, Matbaa-i, Âmine, 1332, s. 124.

12- F. Giese, "Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi", Türkiyat Mecmuası, 1925, C. I, s. 163.

13- Krş. N. Çağatay, a. g. e. , s. 98.

düzenlenmesine sevketmiş olmalıdır. Mamafih , onlar bu şekilde zamanla münhasıren meslekî kuruluşlar haline dönüşmeye başladıklarında bile, toplumsal önemlerini korumaya devam ettiler ve doğrusunu söylemek gerekirse, merkezi siyasî otorite ile, her zemen için uyum içerisinde de olmadılar. Onların, Ankara'da, Yıldırım Beyazıt'a karşı, bir ticaret ve hak davasından dolayı bayrak kaldırmaları, dükkanlarını kapayarak silâhbaşı etmeleri ve yirmigün süreyle Ankara'ya bilfiil hakim olmaları ve ancak isteklerinin kabulünü müteakip işlerinin başına dönmeleri¹⁴ bu durumun tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Her halükarda Ahilik, Fatih döneminden itibaren siyasî bir güç olmaktan çıkmakla birlikte¹⁵, Yavuz döneminde Osmanlıların Safevilerle mücadelesinde onların Safevîlerden yanı tavr almaları sünnî ulemanın tepkisine yol açtığı gibi, deletin de Ahi babaları doğrudan tayini yoluna gitmesine sebebiyet vermiştir¹⁶.

Bununla birlikte, bu durumları abartmamak gerekir. Zira genelde, Ahilik teşkilatı giderek meslekî faaliyetleri düzenleyen ve denetleyen bir organizasyon hüviyetine büründüğü gibi, öte yanda zamanla daha da sünnîleşerek merkezî siyasî otorite ile de genelde uyum içerisinde olmuştur. Bu bakımdan Ahiliği, Anadolu'de merkezî sünnî otoriteye ve ideolojiye karşı bir reaksiyon hareketi şeklinde anlamak ve yorumlamanın oldukça mübalagalı ve güçlkle savunulabilir bir görüş olduğunu belirtelim¹⁷.

Öte yandan, meslekî ve sosyo-ekonomik bir teşkilat ve kurum olarak Ahilik, bir esnaf ve san'atkârlar birliği yani lonca (korporasyon) olarak karşımıza çıkmaktadır ve öyle anlaşılmaktadır ki o, bu hüviyetini daha Selçuklular döneminden itibaren az çok göstermekle birlikte, aslî fonksiyon olarak ona XV. yüzyılda erişmiş; XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise teşkilat artık bir menfaat birliğine dönüşmüş ve anlaşılan bunda Osmanlı İmparatorluğunun ve özellikle Anadolu'nun, şehirlerindeki ticarî ve sınaî faaliyetlerinin, değişen uluslararası ekonomik ve ticarî ilişkilere paralel olarak daralmasının etkisi büyük olmuş; bu arada teşkilat giderek daha statik bir yapıya bürünmüştür¹⁸.

Konumuz bakımından kayda değer olan husus, Ahiliğin bu forksiyonlarını düzenlemek ve yürütebilmek için, temelî dinî norm

14- H. Küçük, Tarikatlar, İstanbul, 1976, s. 229.

15- Bk. Z. Kazıcı, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, "Ahilik" Maddesi.

16* Bk. A. Gölpinarlı, 100 soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, İstanbul, 1969, s. 255.

17- Bk. S. Güllülü, Ahi Birlikleri, İstanbul, 1977, s. 80.

18- Krş. a. e. , s. 127-128.

vedeğerlere dayalı ve fakat aynı zamanda klâsik Türk ahlâk değerlerini de içine alan bir ahlâk sistemini ortaya koymuş, kurumlaştırmış ve işletmiş olmasıdır. Hattâ bu ahlâkî kurallar zamanın ve toplumun gerçeklerine o denli uydurulmuştur ki, daha sonra onlar şehir ve kasabaların belediye hizmetleri ve bu hizmetlerin kontrolü için örnek alınmış; narh nizamnameleri ve kanunâmeleri şeklinde resmiyet kazanmışlardır. Esasen Ahilik, dinî-toplumsal karakterini, belli bir ölçüde, menfaat birliğine dönüştükten sonra da korumuş; bu arada üretici ve tüketici ilişkisini ve bağlarını en iyi şekilde düzenlemeyi amaçlamıştır¹⁹. Aynı şekilde, teşkilatın iç bünyesini sağlamlaştırmak ve sisteme dinamizm sağlamak amacıyla, hiyerarşik yapının tüm statüleri ve bunların arasındaki ilişkiler de dinî-ahlâkî temele göre oluşturulmuş ve düzenlenmiştir. Böylece yamak-çırak-kalfa-usta ilişkileri, baba-evlat veya şeyh-mürîd ilişkilerinde olduğu üzere, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı kutsal bir anlama bürünmüş; bu durum san'atın ve mesleğin sağlam ahlâkî-dinî temellere dayanmasına ve güçlenmesine imkân vermiştir. Esasen Ahiliğe kabul şartları arasında bizzat iyi ahlaklılık, yardımseverlik ve cömertlik yer almaktaydı. Nitekim, Ülkemizde bir yardımlaşma ve dayanışma kurumu olarak Esnaf Sandığı Ahiliğin oluşturduğu bir müessesedir²⁰.

Daha ilk kurucularından başlayarak Ahiler, bütün güçlerini ve çabalarını, başka gençler olmak üzere, özellikle san'at erbabını bir teşkilat etrafında toplayıp zaviyelere bağlayarak onları manevî ve ahlakî yönden eğitmeye ve yükseltmeye yöneldiler. Böylece gençler işsiz-güçsüz, eğitimsiz kalmak ve kötü akımların tesirine kapılmak tehlikesinden kurtuldular. Bu bakımdan Ahiliğin, Anadolu Türklerinin dinî-sosyal ve kültürel tarihi içerisinde önemli ahlâkî, askerî, sportif ve kültürel eğitim fonksiyonlarını ifa ettiğini ısrarla belirtmeliyiz. Bu bakımdan Ahilik, karşımıza aynı zamanda toplumumuzun tarih içerisindeki önemli bir eğitim kurumu olarak da çıkmaktadır. Bu eğitimin, müslüman Türk gençlerine, meslekî eğitimin yanısıra İslâmiyetin ve müslüman Türk kültürünün temel norm ve değerlerini ve bu arada kardeşlik, misafirperverlik, yardımseverlik, cömertlik, çalışkanlık, alınteri, elemeği, helâl lokma ve hoşgörü gibi maddî-manevî hasletlerive idealleri büyük bir başarı ile kazandırdığına işaret etmeliyiz. Nihayet Ahiliğin, Anadolu'ya göçen ve bu arada İran-Arap-Bizans etkileri karşısında eriyip gitme tehlikesi ime karşı karşıya bulunan müslüman Türklerin, kendi şartları içerisinde, İslâmın temel değerlerini millî kültür hasletleriyle meczetmek suretiyle Milli Kültür Kimliğinin oluşturulması ve korunmasında en önemli fonksiyonlardan birini görmüş bulunan temel müesseselerden birisi olduğunu önemle ve ısrarla belirtelim.

19- Bk. N. Çağatay, a. g. e. , s. 111-121.

20- a. e. s. 151-152.